

nyen szajnálom. Nem fogadhatom el őket. Vigye hasza, ész köcönje meg a nevemben. – Összeesküvésszerű mosollyal megfogta a csuklóm, és ravaszul megszorította. – Tudom, hogy megtartja a titkot, tudom. Cép, kedvesz arsza van. De cakugyan, túl szok ember vett engem körül. Édeszanyja biztosz ugyanolyan helyesz, mint maga. De egyáltalán nem emlékcem rá.

Kiszabadítottam a karom, és szó nélkül hagytam el a boltot.

Az album ott maradt, ígéretemet teljesítettem.

Mire visszaértem a hotelba azon a különös napon, amikor előzőleg elképzeltem fiatal, csinos anyámat, amint a jóvágású Francis Silverrel udvarolnak egymásnak a tengerparton, vázlatosan összeállt a fejemben, mit fogok hazudni apámnak, aki számára a valóság – így láttam – kedvezőtlenül alakult. Pár nappal később, majd otthon, azt reméltem, kiegészíthetem ezt a vázlatot megtámadhatatlan részletekkel: nem mertem apámat kiábrándítani. A beavatásom, első feladatam felnőttként az volt, hogy egy anyám emlékeibe illő Francis Silvert teremtsék meg apám számára.

A Coffee Palace-ban előttem feküdt a rózsaszín boríték, amely idősebb volt nálam. Egy tétova pillanatig kedvem támadt egy filmszerű gesztusra, hogy megcsókoljam, de rájöttem, az nem az én szerepem. Azt a szerepet nem osztották ki senkire. Az üveglapos éjjeliszekrényen fekvő szállodai Bibliával, drapp függönyökkel, szürkésbarna tapétával és pitiáner, ősz vadszőlőt mintázó szegélyléccel díszített szobámban elégettem a borítékot. A lángoknak ellenállva egy pillanatra kibocsátotta a beléivódott illatot. Megperdült, birkózott a lángokkal és önmagával, majd égő haj bűzét árasztotta. Úgy vonaglott és tekergett haláltusájában, hogy képtelen voltam végignézni.

Schauschitz Attila

A DETEKTÍV ALKONYA

„Legalábbis az emlékezetemben ugyanazzal a súllyal és ugyanolyan élénken létezett egymás mellett valóságos és valószerűtlen.”

(Haruki Murakami: NEJIMAKI-DORI KURONIKURU)

A nyomozók:

Bellodi, a szicíliai csendőrség századosa

Lönnrot, argentin magánetektív

Matthäi, a zürichi kantoni rendőrség főhadnagya

Quinn, önjelölt New York-i magánnnyomozó

Rogas, olasz rendőrfelügyelő

Wallas, a francia belügyminisztérium különleges ügynöke

...Schrott, a gyerekgyilkos kiszáll az autóból... Annemarie-t keresi az erdőben... megpillantja a bábút... a meggyilkolt kislánynak hiszi... Schrott (valójában Gert Fröbe) a filmtörténet kétségkívül legvelőtrázóbb sikolyát hallatja... Matthäi felügyelő diadal-

mas mosollyal kilép a bokrok közül... a gyilkos borotvát ránt... ráveti magát a nyomozóra... Matthäi-t az érkező rendőrök lövései mentik meg.

*

...A patakparton piros ruhás kislány játszik... a fák mögé rejtözve hőségtől gyötört rendőrök várják leendő gyilkosa felbukkanását... az országúton fekete autó halad... a nyomozók feladják a kilátástalannak ítélt figyelést... Matthäi (ezúttal Jerrynek hívják) még kitart... megérkezik a kétségbeesett édesanya... disznónak nevezi a felügyelőt, s magával viszi a gyereket.

*

...A rendőrök egy hétig lesik a patak partján babájával játszó kislányt. Egy hétig hallgatják dalocskáját: „*Es Maria ott ült a kövön...*” * Az utolsó napon az ügyész is csatlakozik hozzájuk. Végül türelmét veszítve, nyomában a rendőrökkel a gyerekhez rohan, hogy szóra bírja. Annemarie makacsul hallgat. A hiábavaló lesbenállástól feldühödött nyomozók elvesztik önuralmukat, és nekiesnek a kislánynak: *szabályosan ütni kezdtük, ijesztően, dühödten, üvöltve vertük a kicsi testet, amely ott feküdt a konzervdobozok között a vörös avaron.* Gyilkos híján majdnem ők végeznek a gyerekkel.

*

Hát igen, gondolta Bellodi, miközben feltápáskodott a moziszékből, ez utóbbi, az indulatok szédítő mélységeit, egy gyerek súlyos bántalmazását megörökítő, a regényből származó jelenet nem szerepelhetett az imént látott filmben.

Mindenesetre elégedettebb volt, mint az ötvenes évek végén, amikor először látta a filmvásznon Matthäi felügyelőt. Nem azért, mert Heinz Rühmann helyett most Jack Nicholsonnal... hanem mert ebben a filmben a történet s azzal együtt a nyomozó is más, dicstelen véget ér...

Bellodi tapasztalatból tudta: a detektív nem diadalmas, hanem tragikus figura. Megértette, hogy Dürrenmatt elégedetlen volt az általa írt forgatókönyvvel, és már a film elkészítése idején megírta a regényt, az átdolgozott változatot. Így esett, hogy Matthäi sorsa ugyanabban az évben két különböző irányba fordult.

A kulcsfontosságú kép ilyenformán, Jack Nicholsonnal vagy nélküle, a benzinkút mögötti kőpadon üldögélő borotvátlan, mosdatlan, ócska ruhákba öltözött, egyik cigarettát a másik után szívó, abszinttól bűzlő, bambán maga elé bámuló öregember, aki egyszerre dühödten megrázza az öklét, s azt motyogja maga elé: „*Én várok. Várok. Eljön. Biztosan eljön.*”

*

Pályafutása legnagyobb sikerének Bellodi immár azt tekintette, hogy életben maradt. Óvatosság, némi előrelátás és a jó szerencse okán. No meg a terjedelmes iratköteg miatt, amely megalapozott feltevéseit és hiányos bizonyítékait gyűjtötte össze egy páncélszekrény mélyén. Másfelől biztos lehetett abban, hogy nemsokára – immár nem óvatlanságból, hanem szükségképpen – mégis meghal. Ahogy az utcára ért, szokása szerint először az eget vizsgálta, Párma egét, amely alatt született, s felidézte magában

* A dőlt betűs szövegek idézetek. Az idézett művek az írás végén találhatóak.

első és nem utolsó kudarcát... Csak őt nem a vak véletlen kárhoztatta tétlenségre, mint Matthäi-t, hanem láthatatlanul is világos erők; ellenük azután újra és újra felvehette a harcot.

Nem volt büszke rá, hogy életét időnként hallgatással váltotta meg. De mit ér a beszéd egy olyan országban, amelyre kisvártatva ugyanaz a porréteg telepszik vissza, amelyet előtte a botrány szele viharrá kavart?

Szicília, a süllyedő hajó („*Ez a hajó süllyed, barátom, süllyed!*” – kiáltott fel egy alkalommal Don Benito, egy bolondnak tartott öregúr Montalmóban), ahová Bellodi mindig visszatért, mintha ő akarná elhagyni utolsóként. A benszülöttek nyelve, amelyet eleinte fordítani kellett számára... igaz, éppen akkor nem, amikor Nicolosi özvegyét hallgatta ki, a gesztenyebarna hajú, mélyfekete szemű, finom arcú fiatalasszonyt, akinek félnék pillantását az ajka körül bujkáló gúnyos mosoly ellenpontosza. Az özvegy érthető tájszólást beszélt, hiányzó olasz szavait pedig körülírta. A bűnügyben, amelyet Bellodinak kellett kiderítenie, nem játszott olyan jelentős szerepet, mint néhány évvel később az arról készült filmben, de a nyomozó telitalálatnak érezte a rendező választását, kedvtelve szemlélte Claudia Cardinale valóságosan nagy szemét, visszafogottan ringó járását, szenvedélyes játékát.

Nem tudjuk, hogy Bellodi, aki igyekezett józanul mérlegelni érzéseit, mennyire tisztázta viszonyát Szicíliához. Mert egyfelől pokolba kívánta azt a helyet, ahol *még mindig elevenen élt a meggyőződés, hogy ha valaki feltétlenül ragaszkodik az igazságszolgáltatáshoz, és nem bízza azt a sorsra vagy Istenre, a legtökéletesebb jog és legigazságosabb igazságszolgáltatás csak egy kétsövű puska torkolattüzéből áradhat.* Állhatatos törekvése viszont, hogy éppen ő vegye ki a fegyvereket a sziklás hegyekben egymásra vadászó szicíliaiak kezéből, erősebb indokot feltételezett, mint a törvény tisztelétén nyugvó elhivatottságot. Felfoghatatlanul mély vonzalmon alapuló valódi undort csak a hazája iránt érezhet valaki. Hiába gondolta magát tehát velejéig pármainak; jobb híján nevezzük zsigerinek azt a megérzését, hogy olasz mivoltához csak Szicília nyomorúságán keresztül férhet hozzá.

*

Cusant, a bátor közéleti kiállásáról is híres író úgy kimerítette a halálos félelem, hogy végtelen nyugalom fogta el. Pillantása könyvein pásztázott, s azon tűnődött, hová rejtse az iratot, amelyben összefoglalta, amit két napja Rogastól hallott. A DON QUIJOTE, a HÁBORÚ ÉS BÉKE vagy AZ ELTÚNT IDŐ NYOMÁBAN lapjai közé? *Természetesen a Don Quijote mellett döntött.* Nyomban utána rövid levelet írt: *Könyvtáramban, az E állványon, a harmadik polcon dokumentum található Amar és Rogas haláláról. És az én halálomról.*

Cusant még most, ilyen zaklatott állapotban is lenyűgözte a történetet. Írói képzeletét mindenekelőtt az a jelenet ragadta meg, amikor Rogas kiszáll a felvonóból a legfelsőbb bíróság elnöke, Riches rezidenciájában, *és egy pillanatig azt hitte, tükör előtt áll. De a tükörben egy másik férfit lehetett látni.* És az a másik, akinek hasonlósága az előtér félhomályában megkettőzi Rogast, nem más, mint Cres, a nyomozó által keresett gyilkos.

Gazdagította a témában rejülő írói lehetőségeket, hogy Rogas bevallása szerint a hasonlóság nem csupán külsőségekre szorítkozott. Mert a liftből kilépő detektív épp az imént állt át Cres oldalára, miután meggyőződött róla, hogy az ország igazságszolgáltatásának legfőbb letéteményese veszélyes örült, de legalábbis gonosztevő. Riches íróasztalán vaskos kézirat hevert, amelyben Voltaire-rel vitatkozva laikus szempontnak ítélte és elvileg kizárta a bírói tévedés lehetőségét. De végső soron ez is mellékes volt, mivel, mint Rogasnak kifejtette, egyén nincs, s ebből következően nem is vonható fe-

lelősségre. Közleg az idő, amikor valósággá lehet helyes következtetése: az arctalan tömeg csak kollektív büntetéssel, közelebbről – mintha háborúban – megtizedeléssel tartható kordában.

Ahogy a legfelsőbb bíró az egész emberiséget látta eleve a vádlottak padján, úgy büntette Cres válogatás nélkül a bírói kart, végül Richest is beleértve, a rajta esett igazságtalanságért.

Ő maga ugyan nem került volna most halálos veszélybe, de írói szempontból az is szerencsés körülménynek bizonyulhat, gondolta Cusan, hogy a rendőri megfigyelés gondatlansága miatt Crest nem sikerült még annak idején, első gyilkosságai után a házában elfogni.

*

Bellodi egy piros spirálfüzetet lapozgatott, amely feljegyzéseit tartalmazta. Mennyire hiányzott megint jó barátja, Rogas! Ő is azok közé tartozott, akiről kései meglepetésként derül ki, majd kellemetlen időtöltéssé válik számunkra, hogy elvesztésüket nem tudjuk kiheverni.

Foglalkozásuk a hagyomány szerint sikereket tartogatott számukra. Szinte egyszerre vették észre, úgy az ötvenes évek végén lehetett, hogy valami megváltozott körülöttük. Az élet lett keményebb, vagy mi vagyunk téovábbak? Erről szeretett volna írni. Jó, hogy már annak idején jegyzeteket kezdett készíteni, de azok mindmáig törmelék-ként hevernek egymás mellett. A kép, akárcsak tárgya, nem áll össze, s minden bizonytalansággal, szétesve marad.

*

Emlékezz vissza, fejtegette annak idején Rogas, hogy a mi történeteinkben eredetileg a gyilkos kiléte az egyetlen érdemleges kérdés. A kezdeti homályt a jelek helyes értelmezése és a logikus gondolkodás oszlatja el, a végén pedig a detektív ráhelyezi kezünket az igazság tiszta fényének kapcsolójára.

A szerepek kiosztva, mint a szentháromságban, csak sokkal egyértelműbben. Gyilkos, áldozat és nyomozó nem felcserélhetők. S. S. van Dine egész szabályrendszerrel dolgozott ki a detektívtörténet klasszikus formájára. Jogosan érezte például szakmailag méltatlannak az olyan eseteket, amikor a komornyik vagy a szobalány a tettes. Ajánlása szerint e szerepre magas rangú egyházi tisztviselő vagy jótékonyaságáról ismert aggszűz a legmegfelelőbb. Nőnek, szerelmi történetnek sem lehet oktan helye e történetekben. S hogy lásd e szabályok komolyságát és szigorúságát, azért említem még R. A. Knox megszorítását, amely szerint egy bűnügyben semmiképpen sem léphet színre kínai.

Nagyon fontos ezenkívül az a követelmény, hogy egy ilyen történet nem tartalmazhat olyan elemet, amelynek nincs köze a gyilkosság felderítéséhez. Mondjuk, hangulatfestő tájleírásokat, árnyalt jellemrajzokat avagy elmésen öncélú eszme-futtatásokat. Vagyis nem mondhat többet önmagánál. Persze, ha nem mondja, akkor is többet jelent. Mert ha mindig van megoldás, akkor a világ megismerhető és megfejthető. A gyilkosság pedig csak rendhagyó cselekedet. Miután elkövetőjére fény vetül, a rend helyreáll. A világ szokásos állapotát ésszerű megfontolások és erkölcsi normák hálója fogja össze.

– És ha a mi tapasztalatainkat kellene szabályba önteni? – vetette közbe akkor Bellodi.

– Ez első pillantásra nagyon egyszerű: minden lehetséges. Tudod, Lönnrottal kezdődött...

*

Most már, hogy Cusan írói álnevén nagy sikerű könyvben, bár képzeletbeli országba helyezve, megírta Rogas történetét, az úgy elvileg mindenki számára megismerhető; kiindulópontját mégis érdemes felidézni. Mint emlékezhetünk, Cres vesztét a macska okozta. Egy halott macska. Amelyik mintha rugóból lőtték volna ki, úgy pattant fel a levegőbe, aztán holtan zuhant vissza.

A „fekete” rizsnek nevezett csokoládés rizs a feleség, a patikus Cres feleségének kedvenc étele volt, de a macska is imádta: miákolt, és remegett a bajusza a fahéj szagára. Az édességet mindig Cres készítette, kiválóan. Az asszony aznap, amikor megpillantotta a konyhaasztalon az ínycséget, mint mondta, hirtelen ötlettől vezérelve, először a macskának adott belőle egy kanállal. A következményeket az imént ábrázoltuk. A csokoládés rizsben kimutatott mérge mennyisége pedig megegyezett azzal, ami a raktárban talált, a patikus ujjlenyomataitól hemzsegő üvegéből hiányzott.

Varga államügyész, majdan az öt éves büntetését letöltött Cres első áldozata, a tárgyaláson arról faggatta a vádlottat, aki magát ártatlannak, hitvesét viszont a gyilkos terv végrehajtójának vallotta, hogy kedvelte-e a felesége a macskát. A patikus igennel válaszolt. Hogy mennyire, tudakolta az ügyész. Cres ennek megítélésére nem tartotta magát alkalmasnak, ám megjegyezte: *„Úgy látszott, hogy engem is kedvel.”*

Az ügyész csalhatatlan érzékel ragadta meg az alkalmat, hogy rámutasson a vádlott mérhetetlen cinizmusára, majd így zárta vádbeszédét: *„Tehát, ha feltételeznénk is, hogy a hölgy képes lett volna egy ilyen ördögi terv kieszelésére és megvalósítására, vajon feltételezhetnénk-e róla, hogy annak az ártatlan állatnak az elpusztítására vetemedik, amelyről maga a vádlott is elismerte, hogy mennyire kedvelte.”* A tárgyalótermen a felháborodás moraja futott végig; minden jelenlévő számára, az ügyvédet s alighanem Crest is beleértve, bizonyossággá vált, hogy a patikusnak befellegzett.

*

...A sort tehát a *merészen éleselméjű* detektív, Erik Lönnrot nyitotta meg. Túl okos volt, azaz mégsem eléggé. *Virtuálisan megfejtette a problémát... Arra gondolt, hogy egy névtelen háromszögben és egy poros görög szóban rejlik a gyilkosságok magyarázata.* Látszólag hibátlan hipotézise, amely az Isten titkos nevét kereső hászidok emberáldozataira vezetett vissza három gyilkosságot, sőt tudóshoz méltó dolyffel, geometriai alapon megjósolta a negyedik helyét és időpontját, valójában egy neki állított csapdát értelmezett – persze hamisan. Helyesnek a hagyomány szerint balfácán hivatásos rendőr, Treviranus kapitány sejtése bizonyult; Lönnrotnak kevesebb tudásra és több józan észre lett volna szüksége. Mert ott és akkor nagy ellenfele, az előző három gyilkosságot kieszelő és a Lönnrotot félrevezető jeleket hátrahagyó Scharlach várt rá, hogy megölje a *fölösleges szimmetriáktól és eszelős ismétlésektől* hemzsegő villában, feketéllő eukaliptuszok között.

*

A tébolyult legfőbb bírónál tett látogatástól még szédelegve, nyomában a biztonsági szolgálat ügynökével, Rogas kicsiny kávézóba tért be a Piazza Clio sarkán. *Hideg tejet és forró kávéval rendelt. Mindkettőbe cukrot tett, aztán egyiket a másik után gyorsan felhajtotta.* Hirtelen felöltött benne, honnan volt ismerős számára az iménti jelenet a felvonó előtt. Wallas! A „radíros” Wallas, ahogy később rendőrségi körökben emlegették. A nyomó-

zó, a „különleges ügynök”, akit egy ötvenes évek eleji gyilkosságsorozat, a kormány mögött álló befolyásos személyekkel történt leszámolás felderítésére küldtek egy francia kisvárosba. *Egyszer már volt ott, de csak néhány órára, még gyerekkorában, és nem emlékszik rá pontosan.* A ballonkabátos férfi, világos puhakalapban, az anarchista bűnszervezet tagja, akivel folytonosan összetévesztik Wallast. És persze Wallas végzete... A véletlenné sűrűsödő eseménysorozat, amelyek oda vezetnek, hogy akaratlanul ő fejezi be a gyilkos félresikerült munkáját.

Nem elég, hogy összetéveszthető vagyok a gyilkossal, lehet, hogy a végén én is az leszek? És lesznek majd „objektív” bizonyítékok, amelyek a bűnösségemet bizonyítják?

De ez egészen más ügy, és én is egészen más vagyok, hessegette el Rogas e kérdéseket. Már ismerem a megoldást, és tudom, mit tegyek. Wallas pedig? Az egyetlen, amit sikerült megtalálnia abban a kisvárosban, ahol mindvégig elveszetten és kábultan bolyong, ahelyett, hogy venne egy várostérképet, a gyerekkori emlék volt, hogy miért járt, kit keresett ott, egyébként apját, édesanyjával. Közben pedig úgy tesz, mintha azért küldték volna oda, hogy ne a gyilkost, hanem a radírt kutassa, az egyetlen helyénvaló radírgumit, amely *puha, könnyű, morzsolható legyen, amely nem formátlanodik el, ha összenyomják, hanem porrá dörzsölhető; könnyen elvágható radírt, amely a törés mentén fényes és sima, mint a gyöngykapyló.* Ez a radír, amelyet egy barátjánál látott, *sárgás kocka volt, két-három centiméteres éllel, enyhén lekerekített sarkokkal.* A gyártó cég neve már elmosódott a radír lapján, csak a két középső betű volt olvasható: „...di...” Ráadásul Rogas távolról sem értett egyet az igazán jó radírgumi ilyesfajta meghatározásával; különösen a morzsolhatóság kívánalmát érezte visszatetszőnek.

*

A változás legalább két, egymásba mosódó dimenzióban zajlik, olvassa Bellodi egy régi feljegyzésében. Az egyik kétségkívül az, hogy a detektív kudarcot vall. Nem mindegy azonban, milyen okból. Az egyik változat Lönnrot: mint a magával szemben félig-meddig öntudatlanul csalafinta rejtvényfejtő, aki úgy ír be rossz szavakat a keresztrejtvénybe, hogy a végén értelmes, csak éppen teljesen hamis megoldáshoz jut. A megismerés kudarca, amely addig elképzelhetetlennek számított, lerombolja személyes sérthetlenségének mítoszát is. Tévedéséért viselnie kell a végső, halálos következményeket. A csarnokban síri csönd támad: az addig legyőzhetetlen bajnok rosszul számított, s padlóra viszi egy ravasz útés.

Úgy is lehet viszont, hogy a mérkőzés nem a szorítóban dől el. A detektív még a régi, amennyiben képes összerakni a kirakós játék elemeit. E ponton azonban rá kell jönnie, hogy – másként, mint azelőtt – nem mindenható. Kudarcát nem tökéletlensége, hanem – mint Matthäi-nál – a kiszámíthatatlan véletlen vagy – mint Rogas esetében – nála erősebb világi hatalmak okozzák. Wallas viszont eleve és mindvégig értetlenül áll a feladvány előtt. Próbálkozik a megfejtéssel, de mielőtt jól vagy rosszul célhoz érne, zsákutcába jut, kitéve mind a véletlennek, mind a hatalom játékának.

Ez egyben a felfedezés a hagyományos bűntörténetekhez képest: a rend hiánya, mind a világ kaotikus természetének, mind pedig a hatalom erkölcstelen voltának értelmében. A bűntény nem csupán az amúgy egészséges társadalmi renden ejtett, gyógyítható seb.

*

Az ajtó becsukódott. Auster visszaült a kanapéra, és újabb cigarettára gyújtott. Oda-kint a városban tehát járkal valaki, aki felvette a nevem. Persze, mi ebben a meglepő?

Számos ember neve azonos, és még az sem valószínűtlen (bár különös módon Auster nem is hallott még ilyenről), hogy találkozzanak. Bemutatkoznak: „– Albert Einstein. – Albert Einstein. – Elnézést, nem értettem. – Einstein.” Akár össze is barátkozhatnak.

Ez a másik Auster viszont bajban van. Nem tett jót neki a nevem. De mit tehettem többet? Mégiscsak vadidegen. Meghallgattam, sörrel, rántottával kínáltam. Felajánlottam neki a segítségemet, bármilyen ügyben.

Jó, a Don Quijotéről szóló esszémmel talán felesleges volt traktálnom. Épp Don Quijote érdekelte! Bajban van, mert a nevemben vállalt el egy feladatot. Többször felhívták telefonon, és Paul Austernek, a magádetektívnek nevezték. Ő pedig hagyta magát rábeszélni a dologra. Most, az előbb tudta meg, hogy ezen a néven semmiféle nyomozó nem létezik, hanem csak egy író, mármint én.

*

Quinn-nek eleinte nem eshetett nehezére az új szerep. Akkoriban Quinnként már alig létezett. Fiatalkorában, bár most sincs több harmincöttnél, verseket írt, meg sok más egyebet. *Később azonban egyszerre feladta mindezt. Már csak céltalanul gyalogolni vágyott. New York mindig a tökéletes elveszettség érzését keltette benne. És nemcsak a városban: úgy érezte, önmagában vész el.*

Még írt is, de csak detektívregényeket. William Wilson álnéven, egy Max Work nevű magánnyomozóval a főszerepben. S ha magával már Wilsonként sem, ezzel a Max Workkel, egy Marlowe-szerű figurával, képes volt azonosulni. *Apránként egyre fontosabb lett az életében, egyik éneje, testvére lett, társa a magányosságban.*

Nos, hihető, hogy ez a Work vállalta el benne a magádetektívtséget.

*

...A kihallgatásokon Nicolosi csinos özvegye után Don Mariano is sorra került, *ez az erkölcsön, törvényeken és a szánalom érzésén túl álló elfojtott emberi energiatömeg, tömbnyi magányosság, vak és tragikus akarata; és ahogy a vak újjáteremt magában, homályosan és formátlanul a dolgok világát, úgy teremtette újjá Don Mariano az emberi kapcsolatokat, a törvények, az érzelmek világát.*

Milyen mesterien göngyöltette fel az ügyet Bellodi a meggyilkoltak nyomában járva! Az első áldozat egy útépítő vállalkozó volt, aki nem akart együttműködni a helyi maffiával, a következő Nicolosi, aki balszerencséjére meglátta a menekülő bérgyilkost, s végül a besúgó, aki halála előtt felírta egy cédulára a felbujtók nevét. A csendőrkapitány így jutott el Don Marianóig s tovább, a képviselőhöz és a miniszterhez.

Emberileg érthető, de tekintve az addigi fáradozást és következetességet, mégis váratlan hanyagságnak látszik, hogy Bellodi éppen akkor engedett szűkebb hazája, Párma csábításának. Készséggel engedélyezték számára az egy hónapos betegszabadságot. S miközben a bizonyítékok gondos építménye egy hamis alibi nyomán kártyavárként omlott össze odalent délen, ő baráti társaságban üldögélt, és Szicíliáról mesélt. Whiskyt és konyakot ittak, dzsesszt hallgattak. Szó esett szerelemről, szeretkezésről is. *Ez Párma, gondolta Bellodi hirtelen támadt boldogsággal, és itt egy páрмаi lány, otthon vagy, a pokolba Szicíliával.*

Éjfél körül gyalog indult útnak a hóeséstől elvarázsolt városon át. *De mielőtt hazaért volna, tudta világosan, hogy szereti Szicíliát, és vissza fog térni oda.*

Mindamellet a nyomozást még távollétében újrakezdték a három gyilkosság ügyében. Bellodi bonyolult és homályos konstrukciója, a maffiától a törvényhozó és a vég-

rehajtó hatalomig terjedő bünszövetkezet helyett kézzelfoghatóbb és a szicíliai valósághoz jobban illő magyarázatot találtak: letartóztatták Nicolosi özvegyét és állítólagos szeretőjét, az elektromos művek pénztárosát.

*

Mennyire bizakodó volt, mennyire nem félt Rogas, amikor utoljára beszélünk! Persze, mi mást tehetett volna? Elvei éltették, s hogyan élhetett volna tovább, ha feladja azokat? Bellodi előtt most élesen rajzolódott ki az akkoriban még homályos kép, ahogy Rogas körül egyre szűkül a tér, ahogy minden oldalról közelednek hozzá a hatalom láthatatlan falai. Úgy járt, mint a sarkkutató, akiről Paul Auster egyik regényében olvastott: a maga építette jégkunyhóba húzódik a véget érni nem akaró hóvihar elől, s lélegzete nyomban megfagy jégbarlangja falán. A fal így egyre vastagodik. Csak úgy élhet, ha lélegzik, de ha lélegzik, bizonyosan nem él soká.

*

Quinn–Work–Auster (Wilson nem volt fontos) szabad akaratából vállalt végzete azzal kezdődött, hogy Peter Stillman, a vallástörténet professzora bezárta egy sötét szobába ugyanerre a névre hallgató két és fél éves kisfiát. Előfordul ilyesmi, de ritkán tart kilenc évig. A gyerek számára csupán az jelentett változatosságot, hogy az apja néha megverte.

Mint Quinn kutatásaiból kiderült, nem annyira harag, mint egy reményteli kísérlet volt a mozgatórugó. Stillman az ember eredeti, közös, a bűnbeesés előtti ősnyelvét kereste, amikor *tárgy és neve kölcsönösen azonosak voltak egymással*. Mert a bűnbeesés után *a név levált a tárgyról, a szavak önkényes jelek halmazáivá degenerálódtak*. Stillman e kísérlethez nem csekélyebb reményt fűzött, mint a paradicsomi állapotok visszaállítását. *Ha az ember bűnbeesése magával vonta a nyelv bűnbeesését, nem logikus-e a feltételezés, hogy elvileg lehetséges a bűnbeesés meg nem történtté tétele, oly módon, hogy érvénytelenítjük a nyelv bűnbeesését, vagyis visszaállítjuk az Édenkertben beszélt nyelvet, ami értelemszerűen megfordítaná az egész folyamatot. Ha az ember megtanulná eredeti, ártatlan állapotának nyelvét, visszanyerhetné magát az ártatlanság állapotát is.*

Az időközben felnőtt ifjabb Stillman monológját hallgatva Quinn meggyőződhetett arról, hogy a kísérlet nem sikerült, vagy ha igen, ő nem szeretne ilyen nyelven beszélni. Talán, ha tovább tart kilenc évnél... A lakásban azonban tűz ütött ki, a kis Stillman megmenekült, az idősebbet pedig börtönbe zárták. Mindenesetre, ha ez lenne a Paradicsom ára, maradjunk inkább a bábéli zűrzavar áldozatai, beszéljünk tovább homályosan és kétértelműen, gondolhatta Quinn.

A kalandvágyon kívül még két dolog ösztönözte, hogy elvállalja a magánnyomozói megbízást, a börtönből szabadult id. Stillman megfigyelését, aki két évvel korábbi levelében számolással fenyegette meg a fiát. Az egyik, hogy az ő régen halott kisfiát is Peternek hívták. A másik Virginia, ifjabb Stillman felesége, akiről a következőt tudta meg férjétől: *„Szegény Virginia. Nem szeret dugni. Akarom mondani, velem. [...] De lehet, hogy ha rendes lesz Virginiához, megengedi, hogy megdugja.”* És ez, miután az elváláskor Virginia váratlanul a szájába mélyesztette nyelvét, nem tűnt oktalan reménynek Quinn számára.

*

A detektív másik nagy alakváltozása, hogy ember lesz belőle, Maigret-vel és Marlowe-vel kezdődik, olvasta Bellodi piros spirálfüzetében. Ők már nem tévedhetetlen gon-

dolkodók, hanem inkább egzisztenciális tételek. Nem vagy nem csak a bűnügy és a nyomozás, az igazság kimondása, a megbomlott rend helyreállítása ragadja magával őket, hanem az útjukba akadó emberek és hangulatok. Minket, olvasókat pedig ők maguk. Maigret azt szereti, ha a világ nem változik, ha minden úgy van, mint a lakásában, ahol *minden a helyén volt, a szomszéd szobában Maigret-né, a rá váró vacsora szaga, a bútorok, a tárgyak, minden kis fény és visszfény ugyanott, hosszú évek óta.*

És Marlowe? Számára a várakozás, a magány és a melankólia a lét esszenciája: *Álltam a sötétségben, és hallgatóztam. Egyre csak vártam, hogy valami új hangot halljak. Semmi. Egyedül voltam a mélyedésben.*

Wallasnál új formában jelenik meg az emberré válás. Túl azon, hogy nem képes közel férkőzni a bűnügy megoldásához, majd szerepet cserél, nem az áldozattal, mint Lönnrot, hanem a gyilkossal, emlékei és szorongásai fogságában tévelyeg a városban. Nem csupán a tragikus véletlenné sűrűsödő történésfolyamoknak, a számára átláthatatlan és uralhatatlan dolgoknak és viszonyoknak, hanem önmagának is kiszolgáltató. Amíg a kicsiny dolgokkal elégedett Maigret a harmonikus, Marlowe pedig a magányába szorult, addig Wallas az elidegenedett ember.

*

Rogas a buszmegállóból figyelte a legfelsőbb bíróság elnökéhez igyekvő autókat. Saját főnöke, a rendőrfőkapitány, a csendőrség vezetője, a külügyminiszter, a légierő tábornoka... A rendőrfőnök másnap letagadta előtte a tanácskozást. Rogas számára tehát *tulajdonképpen arról volt szó, hogy azok ellen kell megvédenie az államot, akik képviselik, akik fogva tartják.* Mit tegyen? Először is le kell ráznia a titkosszolgálat ügynökét, aki napok óta követi, majd találkoznia Cusannal, hogy biztonságba helyezze ismereteit. Azután pedig beszélnie Amarral, az ellenzéki Nemzetközi Forradalmi Párt főtitkárával, hogy figyelmeztesse az országot fenyegető veszélyre.

*

A találkozóra a politikussal a nemzeti galériában került volna sor. A képeket, amelyeket Cusan két nappal később látott a televízióban, a következő szöveg kísérte: *„A pártfőtitkár holttestét Velázquez híres festménye, Lázaro Cárdenas képmása előtt találták meg. [...] Itt pedig, a XV. századi ismeretlen firenzei festőtől származó Láncos Madonna alatt a rendőrfelügyelő fekszik.”* A portás rajtuk kívül még egy szőke, magas, szakállas férfira figyelt fel a csaknem teljesen üres múzeumban.

Természetesen lehetséges, hogy a szakállas férfi azokhoz a terroristákhoz tartozott, akiket a hivatalos álláspont szerint a bírók meggyilkolásával is gyanúsítottak. *De Cusan könnyebben el tudta képzelni, sőt teljesen biztos volt benne, hogy Rogas a belbiztonsági szolgálat egyik embere követte, aki jól megválasztott álruhát és álszakállt viselt.* Rogas persze ügyelt arra, hogy megszabaduljon követőjétől. Csak nem vette észre, hogy egy másik is a nyomába szegődött.

Néhány nappal később Cusan felkereste a Forradalmi Párt főtitkárhelyettesét, és elmondta neki, amit Rogastól megtudott. *„Mit szólna, ha kijelenteném, hogy Amart az Ön barátja, Rogas ölte meg?”* – kérdezte tőle váratlanul a főtitkárhelyettes. Amart Rogas pisztolyával lőtték le, mondta, vele pedig a titkosügynök végzett. Majd Cusan elé tárta a bizonyítékokat: a ballisztikai és a bonctani vizsgálat eredményeit.

*

Bellodi Auster könyvét lapozgatta. Don Quijote... Talán Quinn is úgy tett, mint a kőbor lovag Auster feltételezése szerint? Csak eljátszotta a maga által írt szerepet? Beugratott mindenkit, majd hátrahagyott egy piros spirálfüzetet. Regényt írt magáról. És akkor, ahogy a könyvbeli Auster néven nem nevezett könyvbeli barátja Quinn szövegét helyreállította, egy regényből írt regényt olvashatunk. Ez lenne a könyv titkos vagy legalább egyik lehetséges története. Végül persze az író trükkje, az olvasónak állított csapda.

A valóságnak egy ilyen konstrukcióban semmi helye, s mégse gondolhatunk mást, mint hogy arról szól. Még akkor is, ha a könyvbeli igazi Auster a *Don Quijotéről* szólva a könyvet megíró valódi önmagán és olvasóin gúnyolódik: „*Meddig tolerálják az emberek az idült hülyeségeket, ha azok elszórakoztatják őket? [...] Bármeddig. [...] Végül is egy ilyen könyvtől semmi mást nem várunk, mint hogy elszórakoztasson.*” Mindenesetre valamiről, és a valóság eltűnése valami, ez a könyv is beszél.

*

Quinn teljesen egyedül volt a sötét szobában a piros spirálfüzettel. Nem maradt már semmije: összes ruháját az imént dobálta ki a légaknába. Abba a füzetbe jegyezte fel, ami az elmúlt hónapokban történt vele. Miként követte Stillmant, s próbált értelmet adni az öregember érthetetlen és saját, céltalannak látszó tevékenységének. Stillman összevissza járkált a városban, különféle kacatokat szedgetett fel a járdáról. *Egyszer, mint Quinn megfigyelte, lehajolt egy darabka szikkadt kutyaszarért is, óvatosan megszagolta, majd eltette.*

Quinn nem látott más kiutat, mint hogy szóba elegyedjen vele. Stillman szerint minden baj forrása az volt, hogy a nyelv nincs többé összhangban a megváltozott, darabokra hullott világgal. A szó nem fejezi ki többé az átalakult tárgyat. S ő maga azzal kezdené, hogy új neveket ad a *civilizáció hordalékát* alkotó, tönkrement dolgoknak. A funkciójukat veszített tárgyak másságát egy szakadt esernyő példáján bizonyította, ami egyben rávilágított a frissen gőzölgő halom és a kiszáradt ürülék lehetséges értelmének alapvető különbségére.

Nem sokkal később Stillman eltűnt. Quinn Virginiát sem tudta elérni telefonon. Feladatát, ifjabb Stillman megvédését azonban mindenáron teljesíteni akarta. Elhelyezkedett tehát a Stillmanék házával szemben fekvő sikátorban, s ott maradt éjjel-nappal, hónapokig.

Ne részletezzük egy ilyen vállalkozás nehézségeit; mindenesetre azzal végződött, hogy elfogyott a pénze. Utolsó centjein felhívta Austert. Tőle értesült az újsághírről, hogy Stillman két és fél hónappal azelőtt vízbe ugrott a Brooklyn hídról.

A másik elkeserítő hír, ami Quinnt érte, az volt, hogy időközben kiadták a lakását. Végre rászánta magát, hogy felmenjen ifj. Stillmanhoz és Virginiához. A lakást nyitva, de üresen találta. Lefeküdt, láttuk, hogyan, a padlóra, és írni kezdett a füzetébe.

Idővel arra lett figyelmes, hogy a nappali órák száma egyre csökken. *A sötétség növekedése a lapok fogyásával párhuzamosan haladt. Fokozatosan közeledett az utolsó lap.*

*

Szükségképpen kellett vereséget szenvednünk? – tette fel magának a kérdést Bellodi. Neki bizonyosan kevés esélye volt a sikerre. Az őt legyőző erő kevésbé volt mindenható, de valószínűbben lépett működésbe, mint a véletlen, amely Matthäi-re lecsapott. Akár derús kilátásnak is mondható ugyanakkor, hogy a véletlen, természeténél fogva, megkímélhet, sőt akár segíthet is minket. Az élethez kötelező a szerencse, mondogat-

ta, majd tapasztalhatta saját bőrén is Rogas. Matthäi tehát legközelebb megint elfoghatja a tettest.

Őt persze nemcsak a véletlen sújtotta, hanem erkölcsi ítélet is. Bűnössé vált, s bűnhődést érdemelt, amikor előre megfontolt szándékkal eszközként használta, családtevéként készítette elő Annemarie-t. De ettől eltekintve: vereségét ugyan a balszerencse, a világ kiszámíthatatlansága okozza, amikor a helyszínre igyekvő gyilkos autóbalesetet szenved, sorsára viszont az üt pecsétet, hogy nem képes belenyugodni kudarcába. Azaz, hogy nem sikerül megtartania a kislány szüleinek tett esküjét a gyilkos kézrekerítésére, üdvösségét kockáztatja; elméjének megháborodásáig azonban önérzetéből és hiúságából táplálkozó makacssága juttatja.

Wallast is elérhetné a megoldást megsejtő helyi rendőrfelügyelő telefonja. Aztán a személyes mulasztások. Ha akkor nem maradok Pármában... Lönnrotot nem teszi vakká hipotézisének matematikai szépsége. Rogas gondol arra, hogy ketten követik. Quinn pedig nem telefonálgat, majd nem fekszik ostobán a sikátorban, hanem nyomban felmegy a Stillman-lakásra. A nyomozó kudarcának ő maga, döntései és személyisége is részese.

Miért érződnek mégis hitelesebbnek e kudarcok, mint az elődök megannyi sikere? A régi detektívek esetei komolyságuk, szigorú szabályaik ellenére könnyedebbek, játékosabbak, meseszerűbbek, mint az új nyomozók történetei ironiájukkal, parodisztikus fordulataikkal, irodalmi bűvészmutatványaikkal együtt. Mert amazok nyilvánvalóan nem a valóságról beszélnek, míg az utóbbiak, akármennyire igyekeznek elrugaszkodni a valószerűtől, annál komorabb, lehangolóbb, életszerűbb képet festenek.

Rogas nem élhette meg, hová, milyen mélységekbe vezetett végül a detektív útja: miután helyet cserélt már mind a gyilkossal, mind az áldozattal, végül nem is a tettes, hanem önmaga után nyomoz. Márpedig ez az a követés, amelyben – minden ellenkező tanítás ellenére – nem szabad túlságosan kitartónak lenni. Sok hazugság van, de a legnagyobb, hogy lehet hazugság nélkül élni.

*

Chesterton Londonja vadregényes körengeteg, Maigret Párizsa meghitt családi fészek, Marlowe Los Angelese pedig baljós, de jól ismert kulissza. A kisváros viszont, ahol Wallas, és New York, amelyben Quinn kószál, labirintus. És labirintus az ügy is, amelyben a nyomozó tévelyeg.

Rogas a hatalom szötte, még fel- és megfogható útvesztőben téved el. Quinn már nemcsak a világgal való kapcsolatát, hanem önmagát is elveszíti. Tettes és áldozat híján tovatűnő énjét kutatja, akárcsak Wallas. Nemcsak hogy nem talál semmit, de éppen e nyomozás kiüríti, majd megsemmisíti. Története végén a lelkiismeret-furdalástól gyötört Auster elmeséli külföldi útjáról hazatért barátjának, amit Quinnről tud. Úgy döntenek, felkeresik a Stillman-lakást. Az üres lakás végében lévő kis helyiség padlóján már csak a piros spirálfűzet hever. A feltételezett gyilkos és a lehetséges áldozat után a képzelt detektívnek is nyoma vész.

Így jut a detektívtörténet átalakulása odáig, hogy eleget tegyen Raymond Queneau 1942-ben felállított látnoki követelményének. Mivel majdnem minden lehetséges, de csak majdnem minden, mert ha másról nem, a hiányról akkor is beszélni kell, szabályok nem fogalmazhatók meg. Annál inkább kirajzolódik az ideáltípus, amelyhez minden mai detektív története viszonyítható. Mint Queneau írta az általa elképzelt detektívregényről: „Nemcsak a tettes kiléte maradna titokban, de az sem lenne világos, hogy egyáltalán történt-e bűntény, és hogy ki a detektív.”

A rejtvény rejtéllyé s végül titokká változott. A valóság hajóját a képzelet hulláma ringatja. Vagy mégis fordítva?

Megírtak, tehát vagyunk. Bellodi behajtott a füzetet.
Ennyi volt. Ennyi.

Források

Filmek:

AZ ÍGÉRET – FÉNYES NAPPAL TÖRTÉNT (1958), rendező: Vajda László, szereplők: Heinz Rühmann, Gert Fröbe.

AZ ÍGÉRET MEGSZÁLLOTTJA (2001), rendező: Sean Penn, főszereplő: Jack Nicholson.

MINT A BAGOLY NAPPAL (1970), rendező: Damiano Damiani, szereplők: Claudia Cardinale, Franco Nero.

Regények:

Friedrich Dürrenmatt: AZ ÍGÉRET (Matthäi)

Leonardo Sciascia: MINT A BAGOLY NAPPAL (Bellodi)

Leonardo Sciascia: KIVÁLÓ HOLTTESTEK (Rogas)

Jorge Luis Borges: A HALÁL ÉS AZ IRÁNYTŰ (Lönnrot)

Alain Robbe-Grillet: A RADÍROK (Wallas)

Paul Auster: ÜVEGVÁROS (Quinn)

LEGENDA ARRÓL, HOGYAN TEREMTETTE MEG AZ ÚR ÁDÁMOT

Óorosz apokrif¹

Fordította és kommentálta Hetényi Zsuzsa

(Úgy határozott az Úr), hogy Midján földjén megteremti az embert. Fogott egy maréknyit ebből a földből, és még más darabokat, együttevve nyolcat. Így (teremtette meg az embert): 1. a testét a földből, 2. a csontjait a kőből, 3. a véré a tengerből, 4. a szemét a naptól, 5. a gondolatait a felhőkből, 6. a fényét a fényből, 7. a lélegzetét a szélből, 8. a melegét a tűzből.

És elment az Úr, hogy a naptól hozzon neki szemet, és egyedül hagyta Ádámot, aki a földön feküdt. Hát nem odajött az átkozott Sátán, és bekente ürülékkel, hínárral és nyálkával. És visszajött az Úr Ádámhoz, és be akarta tenni a két szemét. És meglátta

¹ A kézirat eleje elveszett. A zárójeles részek az értelmezést könnyítő toldások.